

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд „Святото в религиозния опит в прагматизма. Уилям Джеймс и Чарлс Сандърс Пърс” на **Диана Иванова Петрова** за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 2.3. Философия

от **проф. д-р Христо Петков Тодоров**, департамент „Философия и социология“ на НБУ

Дисертационният труд на Диана Иванова Петрова „Святото в религиозния опит в прагматизма. Уилям Джеймс и Чарлс Сандърс Пърс” е с обем от 164 страници. Състои се от въведение, три глави, заключение, библиография и научни приноси. В библиографията са включени заглавията на 132 публикации, разделени на две части – 29 публикации на кирилица (български и руски) и 103 на латиница (английски). Между въведението и първата глава е намерил място отделен параграф, озаглавен „Прагматизмът като теория на знанието“. В него авторката предлага кратко описание на интелектуалният контекст, в който в края на XIX век в САЩ възниква философията на прагматизма. Всяка от трите глави завършва с кратък раздел „Изводи“, в който се прави обобщение на резултатите от проведеното в съответната глава изследване. Включването на тези раздели е много добро решение както в съдържателно, така и в композиционно отношение.

Дисертацията на Диана Петрова има като ясно формулирана цел да предложи реконструкция на възгледите за религията на двама от основоположниците на прагматизма – Чарлс Сандърс Пърс и Уилям Джеймс – в контекста на техните цялостни философски учения. Тези възгледи представляват интерес не само като градивен елемент на по-широки идейни комплекси, разгърнати в творчеството на двамата философи, но и с оглед на един ключов както за прагматизма, така и за всяка философия в нашето съвремие, която е ориентирана към опитната наука и утвърждава нейния авторитет въпрос – въпросът за отношението между наука и религия. Това е и водещият въпрос, който авторката следва като ориентир в своя труд. Целта на изследването е конкретизирана в четири задачи, формулирани във въведението. Подходът е историко-философски. Особеност на приложението на този подход в дадения случай е постоянно протичащото съпоставяне между идеите на двамата основни автори Пърс и Джеймс.

Първата глава е озаглавена „Метафизика на прагматизма“. Главата започва с представяне на еволюционната теория на Чарлс Дарвин като онази научна теория, която през втората половина на XIX век определя в най-висока степен научното и философското мислене. Еволюционната теория е крайъгълен камък в светогледа на Пърс. Авторката изтъква еволюционизма в развитата от Пърс монистична концепция за отношението между дух и тяло и посочва религиозните елементи в нея. Уилям Джеймс развива от своя страна плуралистична онтология, следвайки безкомпромисно един, както той сам се изразява, „радикален емпириزم“. Независимо от всички, понякога съществени, различия между метафизическите идеи на двамата философи, общи за тях все пак си остават привързаността към научното мислене и следването на прагматисткия метод. На това равнище на изследването прагматизмът е много повече споделен метод отколкото споделена теория.

Втората глава носи заглавието „Прагматистка епистемология: отношението между истина и обективна реалност“. Никак не е случайно, че в тази глава в центъра на теоретичния интерес е поставена прагматистката теория за истината. Ако има нещо, което ярко да отличава прагматизма от останалите философски течения на епохата, това е именно неговата теория за истината. Пърс и Джеймс стигат до своите оригинални епистемологични възгледи, и по-специално до възгледите си за истината, следвайки доста различни биографични и интелектуални траектории. Авторката е проследила тези траектории, изяснявайки въпросите, пред които всеки от тях е бил изправен през определени фази на своя живот и съответно отговорите, които той е давал на тези въпроси. Този подход е добър и плодотворен с оглед на сравнението между двамата автори – в края на краищата философското мислене винаги малко или много е белязано от знака на отделните личности. Разбира се, би било прекалено да се каже, че философските теории са директни проекции на характера, личността и темперамента на хората, които ги създават. Ето защо би било добре при изложението и обяснението на възгледа на Уилям Джеймс за философските темпераменти („деликатен дух“ и „твърд дух“) да се подчертае дебело, че тук става дума за типологични абстракции. Имам известни колебания относно частта от тази глава, в която се говори за Джон Дюи. От една страна заниманието с религиозните мотиви в творчеството на Дюи е добър анонс за анализите в последната глава, където по същество се разглеждат религиозните идеи на прагматизма. От друга страна обаче философията на Дюи стои малко встрани от последователно провежданото в работата сравнение между Пърс и Джеймс.

Заглавието на третата глава е „Прагматизъм, религия и вяра“. Тази глава представлява съдържателен център на работата. В нея се разискват най-важните специфично религиозно-философски въпроси за свръхестественото, за религиозния опит, за свободата на волята и за вярата. Централната категория на религията и за Пърс, и за Дежймс е категорията „вярване“. Вярването обединява в себе си знание, вяра и действие. Така човешкият религиозен опит не е откъснат от сферата на познанието и действието, а ги интегрира в себе си. Поради тази причина няма основания за противопоставяне между науката, от една страна, и религията и нравствения живот, от друга. Прагматисткият възглед за религията, който особено при Джеймс поставя силен акцент върху религиозния опит, тоест върху начините на преживяване на вярата, явно донякъде подценява институционалния и догматичния аспект на религията. Добре е, че авторката е осъзнала и отбелязала това.

В дисертационния труд на Диана Петрова е реализирана поставената цел и са изпълнени формулираните в началото задачи. Формулиран е действителен научен проблем. Намерен е и е осъществен адекватен подход към него. Приложени са адекватни на изследователската цел методи. Направени са добре защитени изводи. Композицията на труда е прегледна и отговаря на целите на изследването. Много добро впечатление прави, че авторката познава и е взела под внимание релевантната литература не само на английски, но и на български. Макар и не много на брой, у нас вече има няколко много добри изследвания върху прагматизма.

Авторефератът е с обем от 23 страници. Изготвен е според изискванията и отразява точно съдържанието на труда. В него е публикуван списък на приносите на дисертацията. Посочени са и четири публикации на авторката по темата на дисертацията. Две от тях са на английски, а една на руски.

Имам няколко критични бележки, които ще формулирам кратко, степенувайки ги по важност.

Първо, категорията „свято“ се съдържа в заглавието на дисертацията и с това се създава впечатлението, че тя ще бъде нещо като негов понятиен център. За съжаление обаче в изложението тя играе само периферна роля.

Второ, работата съдържа редица повторения на цели изрази, които нямат характера на поставяне на смислови акценти, а явно са чисто и просто стилови пропуски.

Трето, има сериозни недостатъци при оформлението на текста. В него се срещат доста правописни и печатни грешки (главно бъркане на пълен и кратък член), които е трябвало да бъдат отстранени предварително.

Четвърто, виждам неясноти и двусмислици при формулирането на приносите (особено приносите под точки 3 и 5).

Нямам лични впечатления от авторката на дисертацията. Нямам съвместни публикации с нея и не съм в конфликт на интереси.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Дисертационният труд „Святото в религиозния опит в прагматизма. Уилям Джеймс и Чарлс Сандърс Пърс” на Диана Иванова Петрова отговаря на изискванията за придобиването на образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 2.3. Философия. Като член на Научното жури аз ще гласувам ЗА присъждането на авторката на тази степен.

Подпис:

(проф. д-р Христо П. Тодоров)

София, 3 януари 2021 г.